

**ВИХІД ДЕРЖАВ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ПРОЦЕДУРА ТА ДОСВІД ВЕЛИКОБРИТАНІЇ****WITHDRAWAL OF THE STATES FROM THE EUROPEAN UNION:
PROCEDURE AND EXPERIENCE OF THE UK****Сокольська І.О., студентка І курсу магістратури
факультету адвокатури***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого***Соболенко В.В., студент І курсу магістратури***Інститут прокуратури та кримінальної юстиції**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена характеристиці процедури виходу держав-членів з Європейського Союзу відповідно до статті 50 Лісабонського договору та практичному застосуванню цієї статті на прикладі виходу Великобританії з Європейського Союзу. Було також проаналізовано випадки виходу з Європейського Союзу окремих територій: Алжиру, Гренландії та острова Сен-Бертельмі. Розглянуто спробу закріплення можливості виходу з Європейського Союзу в проєкті Конституції ЄС. Досліджено практику обговорення виходу з Європейського Союзу на національному рівні інших країн ЄС. Приділена значна увага припиненню членства Великобританії в Європейському Союзі: досліджено історичні передумови та причини виходу, охарактеризовано процес прийняття рішення на національному рівні та проведення референдуму з цього питання; здійснено аналіз впливу цього процесу на Європейський Союз загалом та держав-членів ЄС зокрема. Розглянуто сучасний етап переговорів Великобританії та Європейського Союзу. Наведено актуальні проблеми, які не є вирішеними в Європейському Союзі і з приводу яких виникають суперечності між співтовариством та іншими країнами, що входять до його складу. Встановлено, що нині продовжує зростати євроскептицизм та недовіра до Європейського Союзу в окремих країнах. Охарактеризовано правову норму щодо добровільного виходу держав-членів з Європейського Союзу, практику виходу окремих територій з ЄС; всебічно досліджено припинення членства Великобританії в Союзі та вплив цього процесу на ЄС загалом. Аргументовано вказано на недоліки статті 50 Лісабонського договору та запропоновано врегулювати питання припинення членства в установчих договорах ЄС більш детально. У дослідженні використано напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців, які займалися питаннями виходу держав-членів з ЄС та досліджували Врехіт як прецедент застосування статті 50 Лісабонського договору.

Ключові слова: Європейський Союз, вихід держав з Європейського Союзу, припинення членства в Європейському Союзі, Лісабонський договір, Врехіт, Великобританія.

The article deals with the characteristics of the procedure for the withdrawal of Member States from the European Union in accordance with Article 50 of the Lisbon Treaty and the practical application of this article on the example of the United Kingdom's withdrawal from the European Union. Also, the cases of withdrawal from the European Union of certain territories: Algeria, Greenland and the island of Saint-Bertelmi were also analyzed. An attempt to consolidate the possibility of leaving the European Union in the draft EU Constitution was considered. The practice of discussing the withdrawal from the European Union at the national level of other EU countries was studied. Considerable attention is paid to the termination of the UK's membership in the European Union: the historical preconditions and reasons for withdrawal, the decision-making process at the national level and the holding of a referendum on this issue; an analysis of the impact of this process on the European Union in general and EU member states in particular. The current stage of negotiations between the United Kingdom and the European Union was considered. The article presents current problems that are currently unsolved in the European Union and about which there are contradictions between the Community and other member states. It is established that today Euroscepticism and the distrust of the European Union continue to grow in some countries. The legal article on voluntary withdrawal of member states from the European Union, the practice of withdrawal of certain territories from the EU are described; the termination of the UK's membership in the Union and the impact of this process on the EU as a whole have been comprehensively studied. The shortcomings of Article 50 of the Lisbon Treaty are argued and it is proposed to regulate the issue of withdrawal from the EU in the founding treaties. In the article we studied the work of domestic and foreign scholars who have dealt with the problem of withdrawal of member states from the EU and studied Brexit as a precedent for the application of Article 50 of the Lisbon Treaty.

Key words: European Union, withdrawal from the European Union, termination of membership in the European Union, Lisbon Treaty, Brexit, UK.

Постановка проблеми. Конституція України підтверджує у Преамбулі незворотність європейського та євроатлантичного курсу нашої держави. Нині Україна не є державою-учасницею Європейського Союзу (далі – ЄС, Союз), однак вивчення окремих аспектів діяльності цього об'єднання, зокрема вступу та виходу з нього, є надзвичайно актуальним. Вважаємо за необхідне дослідити процедуру виходу з ЄС на прикладі Великобританії, яка з січня 2020 р. не є державою-учасницею Союзу, але досі перебуває в перехідному періоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних і зарубіжних вчених дослідженням цього питання займалися С.Р. Асірян, М.Ю. Вілкова, В.О. Галан, А.М. Грачова, А.А. Заїка, О.Я. Івасечко, О.В. Коваль, О.О. Мандрікова, А.Е. Морозова, С. Толстов, Є. Попко, Ж.В. Чевичалова, Ю.В. Щекін, В.В. Яковлев, І.В. Яковлюк тощо, активно це питання обговорюється й у засобах масової інформації.

Метою статті є характеристика процедури виходу країни з Європейського Союзу, дослідження історичних

та політичних передумов Врехіт, його сучасного процесу та впливу на ЄС та інші держави-члени.

Виклад основного матеріалу. Стаття 50 Лісабонського договору гарантує право на вихід з Європейського Союзу. Відповідно до цієї норми, будь-яка держава-член може прийняти рішення про вихід із Союзу відповідно до своїх конституційних вимог. Така країна повідомляє про свій намір Європейську раду. Далі ЄС та держава, яка бажає вийти з Союзу, проводять переговори і укладають угоду, яка визначає порядок виходу з урахуванням основ її майбутніх взаємин із Союзом. Переговори про укладення угоди проводяться відповідно до пункту 3 статті 218 Договору про функціонування Європейського Союзу. Від імені ЄС угоду укладає Рада кваліфікованою більшістю, після схвалення Європейського парламенту. Договори припиняють застосовуватись до держави, яка висловила намір про вихід, із дня набрання чинності угоди про вихід або – за відсутності такої угоди – через два роки з моменту повідомлення, передбаченого в параграфі 2, якщо тільки Європейська рада за згодою зацікавленого держави-члена

одногосно не вирішить продовжити цей термін. Якщо держава, яка вийшла з ЄС, звертається із заявою про вступ знову, то її заява підлягає розгляду за процедурою, передбаченою статтею 49 Лісабонського договору [1].

Варто зазначити, що можливість виходу з ЄС передбачалася також у проєкті Конституції Європейського Союзу. Стаття 59 проєкту надавала право добровільного виходу з ЄС. Вимоги цієї статті не відрізнялися від тих, що встановлює Лісабонський договір [2].

До Великобританії жодна з країн-учасниць не застосувала на практиці статтю 50 Договору про ЄС, хоча історії відомі кілька випадків, коли з ЄС виходили території (які змінювали свій політико-адміністративний статус у складі країни – учасниці організації). Наприклад, Алжир, отримавши незалежність від Франції у 1962 р. У 1985 р. ЄЕС (Європейське економічне співтовариство, попередник ЄС) покинула Гренландія, яка отримала в 1979 р. права автономії в складі Данії. У 2007 р. з об'єднання вийшов острів у Карибському морі Сен-Бартельмі, який спочатку знаходився в складі заморського департаменту Франції Гваделупа, а потім відокремився про нього й отримав статус заморського співтовариства (особлива територіальна одиниця Франції). Щоразу процес виходу кожної території обговорювався окремо. Нині Гренландія і Сен-Бартельмі числяться в списку Особливих територій держав-членів Європейського Союзу.

Після Лісабонського договору право виходу з Європейського Союзу стало активно обговорюватися в наукових колах і породжувати чимало дискусій, центром яких є механізм реалізації такого права. Ситуація ускладнилася, коли держави-члени Європейського Союзу почали розглядати можливість реалізації свого права на практиці. У 2009 р. питання про вихід з ЄС виникло в Латвії. Клуб захисту середовища (Vides aizsargus klubs – VAK) запланував збір підписів за проведення референдуму про вихід Латвії з Євросоюзу. З такою ідеєю в ЗМІ виступив президент VAK Арвід Улме. Він підкреслив, що ця акція буде сприяти відновленню незалежності Латвії. Питання про вихід зі складу ЄС порушувалося і в Нідерландах. Згідно з даними соціального опитування, за вихід виступають 39% громадян країни, проти – 41%. У 2013 р. Уряд Нідерландів зажадав створення механізмів із добровільного виходу окремих країн з Євросоюзу, Єврозони і Шенгенської угоди. Наступним прикладом можна назвати Чехію. У 2014 р. в Чехії стали популяризуватися думки, що країна не має розплачуватися за борги інших країн. Екс-президент Чехії Вацлав Клаус, який залишив свій пост на початку 2013 р., у книзі, що вийшла в жовтні 2013 р., закликає Чехію якомога швидше вийти зі складу ЄС, називаючи її вступ до Союзу «шлюбом за розрахунком, розлучення на який отримати неможливо» [3, с. 142–143].

Незважаючи на те, що всі ці країни ще є державами-членами ЄС, євроскептицизм щороку зростає по всій Європі, а кількість громадян, які підтримують Європейський Союз, майже зрівнялася із тими, хто ставиться до нього негативно [4]. Зокрема, на саміті ЄС, який відбувся у липні 2020 р. і на якому був прийнятий союзний бюджет на 2021–2027 рр., прем'єр-міністр Нідерландів Марк Рютте виступав проти фінансової політики ЄС із плану відновлення економік країн, які постраждали внаслідок пандемії COVID-19. Прем'єр-міністра Нідерландів підтримали також такі країни, як Швеція, Австрія та Данія [5; 6]. І хоча п'ятиденні переговори завершилися компромісом, протистояння з приводу фінансової та міграційної політики усередині ЄС, цілком можливо, призведуть до виходу цих держав-членів із Союзу надалі, і вони стануть наступними після Великобританії країнами, які покинули ЄС.

Як зазначає В.О. Галан, Данія взагалі розглядається як одна з країн, найбільш вразливих до ланцюгової реакції, яку може спричинити Brexit. Данська політика відносин

з офіційним Брюсселем суттєво наслідує британській вектор. Маючи змогу набути членство в Європейських Співтовариствах, Данія відтермінувала свій вступ, поки членом не стала Великобританія, і нині вона залишається країною, що не приєдналась до зони євро [7, с. 83].

Що ж до Великобританії, то упродовж свого членства в Європейському Союзі вона перманентно займала особливу позицію порівняно з іншими 27 представниками Співтовариства. Передусім це проявлялось у небажанні приєднуватись ані до Єврозони, ані до Шенгенської безвізової зони, відмові підписати Хартію Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників всупереч всім іншим державам-членам ЄС, відкиданні федеративних прагнень всіх учасників Об'єднання щодо майбутнього статусу організації тощо. З огляду на це, перші євроскептичні настрої з'явилися саме у Великій Британії. Отже, можна констатувати, що ця країна є батьківщиною євроскептицизму. Заклики до виходу зі складу Європейського Союзу знайшли практичне втілення в підсумках референдуму, який і визначив подальший статус Сполученого Королівства у складі ЄС [8, с. 137].

Процес виходу Великобританії з ЄС отримав назву Brexit та розвивався протягом тривалого часу. У травні 2015 р. новий уряд Д. Кемерона вніс на розгляд Палати общин питання стосовно проведення до кінця 2017 р. референдуму з приводу подальшого членства в Європейському Союзі. 10 листопада того ж року Д. Камерон повідомив голову Європейської Ради Д. Туска про вимоги Великобританії щодо проведення реформ у Союзі, які умовно можна поділити на 4 види: інтеграція та суверенітет; конкурентоспроможність; соціальна допомога та відносини між Євросоюзом та рештою держав ЄС [9, с. 233].

Референдум щодо членства Великобританії в ЄС відбувся 23 червня 2016 р. Громадяни Сполученого королівства відповідали на питання: «Сполученому Королівству варто залишитися членом Європейського Союзу чи вийти з Європейського Союзу?». Голоси розділились практично порівну: 52% проголосувало за вихід з ЄС, 48% – проти. 29 березня 2017 р. Т. Мей направила Голові Європейської ради Дональду Туску повідомлення про намір Великобританії вийти зі складу ЄС [10, с. 82]. Вже 24 січня 2020 р. Європейський Союз та Сполучене Королівство підписали Угоду про вихід Великобританії з ЄС. Угода про вихід набула чинності 1 лютого 2020 р. Положеннями Угоди передбачено запровадження перехідного періоду, який триватиме до 31 грудня 2020 р. На час перехідного періоду Велика Британія залишатиметься учасником Митного союзу ЄС.

Нині Велика Британія та ЄС проводять переговори з приводу укладення Угоди про партнерство після завершення перехідного періоду, однак прогрес все ще є недостатнім для досягнення згоди [11].

Отже, досвід Великобританії щодо виходу з ЄС підтверджує недосконалість процесуального порядку виходу з Європейського Союзу. Ми погоджуємося з В.В. Яковлевим, що юридичний механізм припинення членства держави в ЄС в аспекті практичної реалізації виявляється складним і суперечливим навіть на своїй початковій стадії [12, с. 36].

Колишній прем'єр-міністр Італії Дж. Амато, який є автором статті 50 Лісабонського договору, на конференції в Римі підтвердив формально гарантоване право на вихід з ЄС, яке, однак, не може застосовуватися на практиці і виступає як запобіжна норма, такими словами: «Я написав статтю 50, тому я добре її знаю ... Мій намір полягав в тому, щоб написати статтю як формальний запобіжний захід, яка б існувала, але ніколи не застосовувалася. Це як вогнегасник, який ніколи не мав бути використаний. Замість цього сталася пожежа» [13, с. 207].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що стаття 50 Лісабонського

договору закріплює право країн-учасниць ЄС на вихід з організації. Однак вихід зі складу ЄС Великобританії доводить, що закріплене право є радше формальним і на практиці спричиняє низку проблем. Вважаємо, що вкрай суперечливим є припис щодо неможливості участі держави, яка виявила намір про вихід з ЄС в обговоренні рішень Європейською радою, що стосуються неї. У такому разі порушується загальне правило про наявність членських прав у держави до моменту виходу з ЄС. Крім того, часові рамки виходу країни з ЄС хоча і визначені у два роки, все ж не є чіткими через тривалість переговорів. Уваги також потребує положення, що угода про вихід має укладатися з урахуванням рамок майбутніх відносин держави, яка виходить зі складу ЄС. Незро-

зуміло, чи є ця норма юридично обов'язковою, чи вона є лише політичною настановою для сторін переговорів. Нині Велика Британія та ЄС зіштовхнулися із ситуацією, коли до кінця перехідного періоду залишилося кілька місяців, а угода щодо подальшого партнерства не укладена і переговори, що ведуться, є надзвичайно складними для обох сторін.

Таким чином, у разі виходу держави-учасниці з Європейського Союзу має бути вирішена велика кількість питань із метою недопущення погіршення становища країни та її громадян. Вrexit має стати уроком для ЄС та приводом для детального врегулювання питання виходу з організації, аби його негативні наслідки були мінімізовані, а пошук компромісу став головним завданням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Treaty of Lisbon. 2007/C306/01. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228848/7310.pdf
2. Договір про запровадження Конституції для Європи (проект). 2003/C169/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_647#Text
3. Щёкин Ю.В., Заика А.А. Выход из Европейского Союза: гарантированное право или декларативная норма. *Евразийский Союз Учёных*. 2015. № 4(13). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vyhod-iz-evropeyskogo-soyuza-garantirovannoe-pravo-ili-deklarativnaya-norma/viewer>
4. Euroscepticism on rise in Europe, poll suggests. BBC. 08.06.2016. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36471989>
5. EU summit compromise: positive step for recovery, inadequate in the long-term. European Parliament news. 21.07.2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200721IPR83702/eu-summit-compromise-positive-step-for-recovery-inadequate-in-the-long-term>
6. EU extends summit to Sunday after deadlock over COVID recovery plan. Reuters. 18.07.2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-eu-summit-idUSKBN24J0A2>
7. Галан В.О. Шотландія, ЄС та Вrexit: перспективи інтеграційного розвитку. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : збірник наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 81–86. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/11253>
8. Івасечко О.Я., Коваль О.В. «Брексіт» як новітня загроза цілісності Європейського Союзу: економічні та соціальні наслідки. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія. Політологія. 2016. Вип. 17. С. 136–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2016_17_18
9. Асірян С.Р., Мандрікова О.О. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу: передумови, причини та наслідки. *Молодий вчений*. 2018. № 5(1). С. 232–235. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5\(1\)_59](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5(1)_59)
10. Вилкова М.Ю. Право сецессии в европейском интеграции: опыт Гренландии и Великобритании. *Вестник университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*. Вектор юридической науки. 2018. С. 78–83. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-setsessii-v-evropeyskoj-integratsii-opyt-grenlandii-i-velikobritanii/viewer>
11. European Council conclusions on EU-UK relations, 15 October 2020. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/15/european-council-conclusions-on-eu-uk-relations-15-october-2020/>
12. Яковлев В.В. Вrexit як майбутній прецедент застосування статті 50 Договору про Європейський Союз. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 17. С. 29–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2017_17_6
13. Грачева А.М. Правовые последствия выхода Великобритании из Европейского Союза. *Труды института государства и права РАН*. 2016. № 5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-posledstviya-vyhoda-velikobritanii-iz-evropeyskogo-soyuza/viewer>